

ДАВНЯ І НОВА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94(477.4)

С. Е. Баженова, С. І. Оліпер

УЧАСТЬ ПОЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В РЕВОЛЮЦІЙНОМУ РУСІ (90-ті РОКИ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

У статті розглядається та аналізується становлення, діяльність та розкол Київської польської корпорації студентів, як конспіративної організації польської молоді 90-х рр. ХІХ – початку ХХ ст., що базувалася переважно на соціалістичних ідеях, боротьба за вплив на неї соціал-демократичних, пепеєсівських і націонал-демократичних партій, поповнення членами «Корпорації» утвореного 1897 р. у Києві «Союзу боротьби за визволення робітничого класу», а також розкол у «Корпорації» і вихід з неї націоналістично налаштованої організації «Полонії» та ролі обох у революційних подіях 1905-1907 рр. у Правобережній Україні.

Ключові слова: Правобережна Україна, польська молодь, студенти, конспіративний рух, «корпорація», «полонія», гуртки, соціалістичні ідеї, розкол, революційних рух.

Характеризуючи суспільно-політичне становище польської меншини Правобережної України в 90-ті рр. ХІХ ст., варто зазначити, що вона тоді не створила своєї жодної політичної партії, впливових громадських організацій і рухів, а лише послуговувалася такими структурами, які діяли в польській еміграції країн Західної Європи, Королівстві Польському та західноукраїнських землях, займалася переважно нелегальним поширенням політичної, навчальної та художньої польської літератури та періодики з-за кордону, відкриттям таємних польських шкіл і курсів та просвітництвом. Причиною такого стану були політичні репресії самодержавства, розв'язані проти польського населення регіону після розгрому повстання 1863 р. і до початку ХХ ст., поразка революційного народництва 1870-х – 80-х рр., в якому активну участь брали поляки [1].

Суспільно-політичне життя польської меншини в Правобережній Україні досліджуваного періоду можна умовно поділити на три основні етапи розвитку, які різняться між собою:

– 1890-1904 рр. – період консолідації польської меншини в протистоянні російському самодержавству в умовах наростання революційної кризи в країні, участь її представників у становленні і утвердженні соціалістичного, соціал-демократичного і національно-патріотичного рухів;

– 1905-1907 рр. – участь поляків у революційних подіях 1905-1907 рр. і вплив їх на поляризацію громадсько-політичного життя польської меншини;

– 1907-1914 рр. – період, коли поразка революції 1905-1907 рр. і переддень Першої світової війни призвели до посилення позицій консервативного табору польської меншини, прагнення якої скочувалося або до угодовства з самодержавством, або до реалізації ідей відновлення незалежної Польщі в кордонах 1772 року.

Як не парадоксально, але суспільно-політичне життя 90-х рр. XIX – перших років XX ст. перемістилося в середовище польської молоді, що навчалася в університетах та інститутах Києва, Харкова, Одеси, а також у гімназіях та училищах Правобережжя. Студенти та учні-поляки складали у всіх цих навчальних закладах значну кількість, і, щоб захищати свої національні та економічні інтереси, вже традиційно від 1860-х рр. і до початку XX ст. почали створювати свої земляцтва, об'єднання та товариства, які були надто сприйнятні для революційних ідей і зручними для їх використання різними політичними організаціями і партіями, з яких рекрутувалися до них члени з числа студентів. Фактично польські земляцтва та товариства стали ареною боротьби за вплив на них з боку політичних угруповань, що, зрештою, призводило до поляризації політичних таборів у польській меншині.

Прикладом може служити діяльність у 90-ті рр. XIX – на початку XX ст. у Києві в університеті св. Володимира та політехнічному інституті «Корпорації польських студентів» нарізно і об'єднано в одну організацію.

Вперше «Корпорація польських студентів» постала в київському університеті у 1884 р. на руїнах раніше діючої організації «Спілки польської молоді» (SMP). «Корпорація» з самого початку була багаточисельною організацією і в 1886 р. нараховувала 140-150 членів, які утворили 14-16 «кіл» (гуртків) по 8-10 студентів у кожному. Одночасно із загальним зростанням «Корпорації», збільшилася кількість членів радикально налаштованих. Так, у 1886 р. виникло три радикальних «кола» (гуртка), кожне з яких нараховувало понад 30 членів [2, s.51-52].

Упродовж 1890-1895 рр. «Корпорація» розбудовувалась, а її осередки в університеті та політехнічному інституті об'єдналися, створивши «Київську корпорацію польських студентів». Вона заступала за навчальними, науковими, літературними, культурними інтересами та самопомочі 26 гуртків («кіл»), які незалежно від тематичної спрямованості в суспільно-політичному плані поділилися на так звані «червоних» (радикально налаштованих) і «білих» (поміркованих або консервативних). Зокрема, переважали у той час «червоні», які мали 15-18 гуртків, а «білі» – 7-10 [2, с.53; 378]. Такий поділ спричинився тим, що, починаючи з кінця 80-х років XIX ст. у середовищі студентської молоді потрапляють марксистські ідеї та відповідна література, а також польські соціалістичні видання «Przedświt» («Світанок») і «Walka Klas» («Боротьба класів») та ін. [3, s.94; 698]. Це ще більше загострює протистояння в середині «Корпорації», і остання у 1893-1894 рр. розкололась на два угруповання, одне з яких примкнуло до соціал-демократів,

інше – до «Союзу соціалістичної молоді» (ЗЕТ). Останній у своїй діяльності надавав перевагу організації маніфестацій, мітингів, а після арештів особливо активних членів, його діяльність припинилась [4, с.47-48].

Координувала діяльність гуртків Рада «Корпорації», до складу якої входили голова, секретар, бібліотекар та представники від кожного кола (гуртка), так звані радні. У 1895-1897 рр. головою «Корпорації» був студент – соціал-демократ Казимир Петрусевич, активними її діячами були Мар'ян Гурський, Станіслав Каліновський, до складу ради входили час від часу їх співники Адам Рабчевський, Юзеф Мошинський, Станіслав Кошутський, Скаржинський та ін. [5, s.116]. Гуртки подавали Раді програму самоосвіти для своїх членів, яка спрямовувала на вивчення економічних і політичних учень, історію соціальних і визвольних рухів ХІХ ст., теорії Ч. Дарвіна та ін. Для цього «Корпорація» мала саму велику з-поміж інших студентських організацій нелегальну бібліотеку, яка налічувала кілька тисяч книг і постійно поповнювалася соціалістичною літературою з-за кордону [4, с.89-90]. Зокрема, за спогадами Ю. Мошинського та В. Вержейського, в їх гуртках впродовж трьох років студенти вивчали утопічний соціалізм, працю К. Маркса «Капітал», польську демократичну думку та визвольний рух [4, с.75]. Такий підхід самоосвіти політизував і радикалізував студентську молодь, готував її до революційної діяльності.

Найбільш радикальними були гуртки «червоних», які знаходилися на позиціях соціал-демократичних або соціалістичних, керовані студентами-поляками Юзефом Гродецьким, Вінцентієм Богуцьким, Мар'яном Гурським, Ігнацієм Загурським, Юзефом Мошинським, Вітольдом Заблоцьким (всі вони стали на початку ХХ ст. діяльними членами РСДРП, виступали за союз трудящих усіх національностей у боротьбі проти самодержавства, за революційну роботу серед робітників і селян й вважали другорядним питанням відновлення незалежної Польщі) [6, s.339-440, 7]. На чолі «білих» гуртків були Стефан Лукашевич, Юліан Шиманський, Міхал Волосевич, Владислав Мех та інші, які пропагували ідею, насамперед, відродження Польщі і підтримки польського визвольного руху, захисту інтересів польської меншини [6, s.339-440]. У цьому плані вони були близькі до програмних вимог Польської партії соціалістичної (ППС), в яких ставилася мета відновлення «самостійної демократичної республіки Польща» та поширення діяльності ППС «у провінції раніше зв'язаних з Річчю Посполитою» [8, с.145,146] і контактували з нею. Досить слабкі позиції були в «Корпорації» партії Соціал-демократія Королівства Польського і Литви (СДКПіЛ).

На межі ХІХ-ХХ ст. у «Корпорації» посилилася боротьба за вплив на неї між РСДРП, ППС і СДКПіЛ [6, с.448]. З 1895 р. радикальне крило «Корпорації» послало молодь, вислана з Варшавського університету до Києва за участь у маніфестації 17 квітня 1894 р у зв'язку із 100-річчям повстання в Польщі під проводом Т. Костюшка, яку організував Ян Кілінський. Ця група в Києві нараховувала 20 осіб, яких називали «кілінчиками» [5, s.38].

Загалом у 1890-ті роки в «Корпорації» переважали ліво-радикальні сили.

Молодь, яка входила в «червоні кола», була переважно з Литовських і Білоруських губерній, частково з Поділля та Волині. Вони були вихідцями з чиновницьких сімей, дрібної шляхти і управителів. Членами «білих кіл» були студенти – вихідці здебільшого з Поділля, Волині та Київщини, головним чином, з багатой шляхти та заможної інтелігенції польської меншини. Гутки «білих» у 1890-ті рр. – на початку ХХ ст. підтримувалися і спонсорувалися консервативним табором польської меншини Правобережної України, який прагнув усунути молодь від революційних процесів і залучити до польських визвольних змагань [5, s.120-122]. Цим, зокрема, займався київський фабрикант Анджейовський, який заснував і фінансував таємні польські школи для робітників і ремісників, де викладали особи близькі до ППС, матеріально допомагав польським гурткам «Корпорації», влаштовував польські вечори, раути, лотереї, які накопичували кошти для такої діяльності [4, с.96].

Київська «Корпорація» підтримувала постійні зв'язки із польськими земляцтвами і товариствами інших вишів України, Литви та Росії, посиляла своїх представників на з'їзди польських студентських організацій 1897 р. у Вільно, 1898 р. – у Харкові, заснувала гуртки (кола) самоосвіти серед польської учнівської молоді гімназій Києва, Білої Церкви, Житомира, Кам'янця-Подільського, Немирова [6, s.427].

Важливою подією в житті «Корпорації» стало її входження в утворений восени 1894 р. у Києві «Союз об'єднаних земляцтв та організацій». Це був нелегальний союз, що об'єднував 22 земляцтва і національні групи: українську і польську. Керівним органом Союзу була Союзна Рада під конспіративною назвою «Семен Семенович». Союз об'єднав майже 1000 студентів вишів міста, в складі якого активно діяла «Корпорація» як польський гурток (коло). Першим керівником Союзу був В. Крохмаль [10].

З 1890-1891 рр. поза «Корпорацією польських студентів» утворилася радикальна група, яка набрала виразно соціалістичного характеру. До її складу ввійшли студенти та випускники вишів Королівства Польського, Литви, Росії та України, які перебували в Києві, зокрема, С. Нарутович, Я. Хмелевський, Е. Сонгайло, Й. Пересвіт-Солтан, А. Заремба та ін. Вони заснували в місті перші кола (гуртки) «Союзу польської молоді» (ZMP) (ініціатор Ян Харусевич) та гуртки «Союзу молоді соціалістичної» (ZET), які мали зв'язки з Варшавою, Вільно і отримували звідти багату нелегальну літературу [11]. Однак у результаті дискусій, які призвели до розколу в революційному русі Польщі і утворенню у 1893-1894 рр. двох окремих організацій «Соціал-демократична партія Королівства Польського і Литви» (СДКПіЛ) та «Партія польська соціалістична» (ППС). Відповідно у цей же час спалахнули суперечки на Правобережній Україні щодо визначення належності в соціалістичному русі – соціал-демократичного та соціал-патріотичного. Внаслідок київський гурток «Союз

молоді польської» (ZMP) розпався [12, s.75; 3, s.94]. З початку 1894 р. у Києві існувало два соціалістичних угруповання. Перше («Народний гурток» / «Kolo ludowe»/, на чолі з Й. Солтаном і медиками Л. Левковичем і Г. Сарцевичем, орієнтувалося на ППС [13, s.15-25; 14, s.31]. Друге, очолюване спочатку Станіславом Бахніцьким, а згодом Вінцентієм Богуцьким і студентом права Казимішем Петрусевичем, стало називатися «Польською соціал-демократичною групою» і прийняло програму, редаговану Р. Люксембург [4, с.50-52]. Активними членами цієї групи були Людвик Наркевич, Петро Полонський, Юзеф Цвирко-Годицький, Мар'ян Гурський, Юзеф Мошинський, а також вислані з Королівства Польського у 1895 р. так звані «кілінчики» Станіслав Кошутський, Станіслав Вжоск, Єлена і Євеліна Богуцькі, Єлена Маньковська та ін. [13, s.126; 5, s.115]. Група відіграла важливу роль у розвитку соціал-демократичного руху не тільки в Києві, а й губерніях Правобережжя, також у Катеринославі й інших містах півдня України. Зокрема, теоретик та ідеолог цієї групи К. Петрусевич, який домігся. внести до програми діяльності право входить до її складу соціал-демократів без різниці національностей, був делегатом I-го з'їзду РСДРП у Мінську (1898 р.), Л. Скаржинський, М. Гурський цього ж року, а пізніше Юзеф Мошинський та інші, увійшли до складу Київського комітету РСДРП [4]. Саме арештований М. Гурський був одним з організаторів відомої втечі 11-ти «іскривців» з Лук'янівської тюрми у 1902 році [15; 16].

Разом з тим у середині 1890-х рр. програма ППС не була прийнята офіційно київською польською соціалістичною групою і не була безпосередньо підпорядкована Центральному комітету ППС. Коли ж член ППС Г. Сарцевич вніс пропозицію підпорядкувати групу партійній дисципліні і оголосити її партійною організацією, відбувся формальний розрив. Сарцевич на знак протесту вийшов з групи і залишив Київ й багато років очолював місцеву ППС у Білостоці [17, s.71-72].

Важливим кроком у подоланні «консервативізму гуртківщини», в консолідації соціал-демократичного руху стало створення в березні-квітні 1897 року на базі об'єднання груп російської «Робітнича справа», польської соціал-демократичної і осередку ППС нової організації «Київський союз за визволення робітничого класу в Росії». Цьому сприяв той факт, що, за висловом сучасників подій, «робітники і члени всіх трьох інтелігентських груп зустрічалися між собою досить часто. Між російською і польською соціал-демократичними групами з самого початку не було розходжень. Тому члени польської соціал-демократичної групи називалися «союзниками». Група польських соціалістів (ППС) під впливом соціал-демократичної пропаганди останніх двох груп перетворилася в соціал-демократичну» [18, с.51].

«Київський союз боротьби» розбудував свої осередки, посилив видання і поширення революційних прокламацій, листівок, літератури, очолив страйки на підприємствах та роботу серед студентів вишів Києва і взяв участь у заснуванні 1898 року

партії РСДРП [19, с.58-60; 20, с.5-6]. Чимало соціал-демократів з числа членів польської «Корпорації» поповнили лави цієї інституції. До складу виконавчого комітету організації увійшли поляки Адам Рабчевський, Вінцентій Богуцький та Петро Полонський. Активними діячами її стали Казимир Петрусевич, Едуард Плетат, Юзеф Мошинський, Мар'ян Гурський, Казимир Шуляковський, Вікентій Дрелінг, Є. Чарномська та ін. [21, s.99; 22, s.89]. Мало того, у зв'язку з арештами наприкінці 1897 р. К. Петрусевич і М. Гурський змушені були вибути з Києва до Катеринослава, де взяли активну участь у заснуванні робітничих гуртків та створенні «Катеринославського союзу боротьби за визволення робітничого класу в Росії» [21, s.100-101].

Діяльність «Київського союзу боротьби» та його осередків привернула увагу жандармських структур, яким вдалося провести масові репресії та припинити його існування. Зокрема, впродовж 1898 і 1899 рр. були проведені масові обшуки і арешти, здійснені слідчі дії проти понад 200 учасників революційного руху і, насамперед, «Київського союзу боротьби», серед яких було 36 поляків-католиків (12 студентів університету – членів «Корпорації», решта службовці, робітники) [23, с.210-220]. Жандарми виявили бібліотеку організації, яка налічувала 1049 назв революційної літератури, в тому числі 64 польською мовою, а на квартирі К. Чарномської і П. Полонського – 1794 книг, брошур і прокламацій, що поширювалися по Україні та Києві, з яких 214 політичних видань та 70 відозв польською мовою [18, с.148-152]. До суду було притягнуто 142 особи у справі «Київського союзу боротьби». 2 березня 1900 р. імператор Микола II затвердив судові вироки, за якими 105 осіб були піддані різним адміністративним покаранням (заслання або в'язниця на різні строки, під нагляд поліції), 35 осіб – виправдано за недоказовістю [24, с.105-107]. Статистика притягнутих до суду свідчить, що 108 осіб були чоловіки, а 32 – жінки, з них 119 осіб мали вік до 20-ти – 30 років, представники інтелігенції – 63, робітничих професій – 67, ремісничих – 10. За національною ознакою: росіяни – 24, українці – 13, євреї – 71, поляки – 22, литовці – 5 осіб [24, с.108]. 3-поміж 22 осіб поляків 8 належали до інтелігенції (вчителі, чиновники тощо), 14 осіб були студентами вишів Києва, більшість яких були членами польської «Корпорації» [24, с.108]. За вироком суду найбільш діяльних членів «Київського союзу боротьби» з числа поляків було заслано на 3-4 роки під нагляд поліції у Вологодську губернію, зокрема, Казимира Петрусевича, Адама Рабчевського, Леопольда Залівського, Бориса Шена, Казимира Шуляковського, Петра Полонського та інших, ув'язнено на 6 місяців Вацлава Климовича, віддано під відкритий нагляд поліції за місцем проживання Анатолія Вержбицького, Романа Маєвського, Едуарда Плетата та 10 інших поляків [24, с.105-107]. Всі названі поляки брали активну участь у соціалістичних гуртках «Корпорації» та соціал-демократичних осередках поза неї переважно з 1893 р. і, зрештою, сформувалися як професійні революціонери.

Загалом, оцінюючи внесок поляків у революційний рух у Києві в 1890-ті – до 1904 рр., відомий його діяч Ю. Мошинський у своїх спогадах навів понад 20 прізвищ приналежних осіб до осередків ППС та майже 50 – пов'язаних з соціал-демократією [4, с.201-208]. Статистика підтверджує слабкість позицій у революційному русі пепеєсівців зазначеного періоду. Репресивні дії щодо названих осіб поляків за їх участь у революційному русі на 90 відсотків підтверджуються документами Департаменту поліції, жандармських і охоронних управлінь [23, с.210-220].

У 1901-1904 рр. «Корпорація» об'єднувала пересічно 12 гуртків («кіл»), частина з яких знаходилася під впливом ППС і була зорієнтована на націонал-патріотичну діяльність у польському визвольному русі. Інші гуртки залишалися на соціал-демократичних позиціях РСДРП або СДКПіЛ. До таких належали гуртки Вітольда Заблоцького, Тадеуша Згурського, Войцеха Свентославського, Вітольда Вержейського та ін. [6, s.451].

Ідейна боротьба в середині «Корпорації» загострилася у перші роки ХХ ст. Польська меншину, членів «білих» кіл і навіть радикалів, пов'язаних з ППС, не влаштовували марксистські погляди «червоних», і вони намагалися відвернути польських студентів з революційного шляху. Непримеренність політичних позицій цих таборів призвела до того, що в 1900 р. у «Корпорації» відбувся серйозний розкол. З її лав вийшли ті студенти київських ВНЗ, які були не згодні з ідейно-політичними засадами організації, прагнули ізолювати себе від російського та українського визвольних рухів й присвятити себе боротьбі за незалежну Польщу, заснували нове молодіжне об'єднання під назвою «Полонія» («Polonia»), яке розбудовувалося і в своєму розвитку проіснувало до 1919 р. [25, s.104]. Її засновником та ідеологом став колишній діяч «Корпорації» Станіслав Зелінський. З самого початку «Полонія» перейшла на радикально-націоналістичні позиції і знаходилася під впливом ППС й порвала з соціал-демократичним рухом [4, s.453-454]. З цього часу розпочалося суперництво між «Корпорацією» та «Полонією», яке роз'єднало студентів-поляків на ворожі табори і послабило студентський рух.

На межі ХІХ-ХХ ст. жандармські органи виявили в Правобережній Україні низку таємних гуртків та організацій переважно з-поміж польської молоді навчальних закладів (у гімназіях Білої Церкви, Немирова, Кам'янця-Подільського та ін.) [9, арк.70-74]), які ставили головною мету брати участь у боротьбі за незалежність Польщі і залучити до неї місцеве польське населення, віруючих католиків і відночас нічого не мали спільного з революційним рухом.

Зокрема, значну стурбованість у правоохоронних органах Петербурга, Києва і Житомира викликало утворення у 1-й Житомирській гімназії в 1897 р. таємного товариства «Маніфест польського національного правління». Початки його заснування сягають у 1894 рік і належали тоді учневі VI класу Едуарду Яніцькому, поляку-католику, сину волинського поміщика, та однокласнику Станіславу Подвишинському, сину управителя маєтку, обидва які до цього на-

вчалися в Немирівській гімназії і там брали участь у польському гуртку [26, арк.2-3]. Майже три роки товариство в Житомирській гімназії перебувало на стезі становлення і носило умовну назву «Патріотичне товариство» [27, арк.53]. Зрештою, з весни 1897 р. учасники стали серйозно розробляти плани, статут, програму товариства, засоби конспірації, накопичення коштів (щомісячний внесок 25 коп. й ін.), придбання гектографа, фарби і паперу для друкування видань відозв і газети [110, арк.5-8]. У серпні цього ж року, залучивши в свої лави до 40 поляків-гімназистів VI-VIII класів, заявило себе як товариство «Маніфест польського національного правління», яке для конспірації нібито знаходилося в Литві, а в Житомирі – існувало лише його відділення, і приступило до активної діяльності. Було створено «Польське національне правління (уряд)», до складу його ввійшли обрані на засіданні гутківців: начальник – уже учень VIII класу Едуард Яніцький, віце-начальник – С. Подвишинський, воєнначальник – Станіслав Янковський, секретар – Ісідор Сладкий, члени – Броніслав Войнарович, Януш Калицький, Ігнацій Бур'янський. Усі члени товариства для конспірації взяли для себе псевдоніми (Е. Яніцький (Роля), С. Янковський (Іеремія) тощо). Кожний, хто вступав у товариство, приймав присягу на зборах, які відбувалися на квартирах С. Янковського і С. Подвишинського, отримував віддруковане посвідчення [28, с.111, 162].

Свою діяльність товариство розпочало з видруку гектографом на квартирі С. Подвишинського 150 примірників польського мовою програми-відозви «Маніфест польського національного правління» та видання першого числа журналу «Niepodległość» (Незалежність).

«Маніфест» датувався 29/17 листопада 1897 р., тобто річницею початку польського повстання 1830-1831 рр., був підписаний начальником і секретарем «уряду» [27, арк.10,108; 28, с.108]. Журнал «Незалежність» деталізував програмні засади товариства. Автори Е. Яніцький, С. Подвишинський, Б. Войнарович помістили статті «Перебування царя у Варшаві», «Пам'ятники Міцкевичу і Муравйову» та інші, описували становище польської меншини в Україні під царатом, форми боротьби з ним за свободу, закликали вивчати військову справу та ін. [28, с.109,111].

Видрукувавши тираж «Маніфесту» і проспект журналу «Незалежність», члени товариства в середині листопада 1897 р. стали розсилати їх у конвертах з поштових відділень Житомира, Бердичева і Козятина відомим польським діячам, ксьондзам костелів, друзям студентам і знайомим. Усього було відправлено понад 30 конвертів. Зокрема, 19 листопада 1897 р. лист з відозвою і проспектом журналу отримали настоятелі костелів в м. Замосці Люблінської, м. Августові Сувацької губернії, Меджибожі Летичівського повіту Подільської губернії, лікар м. Старокостянтинова Волинської губернії І. Кох, студент Новоросійського університету Богущкий та ін. [27, арк.268-279].

Про ці листи одразу ж дізналися жандармські управління і швидко виявили адресатів, що призвело до розгрому товариства.

Арешти розпочалися 29-30 листопада 1897 р. Крім членів товариства, до слідства були притягнуті студенти Київського університету – діячі «Корпорації» Шимон Омецинський, Сізімунд Войнарович (брат Б. Войнаровича), Ігнацій Загурський, Микола Яніцький та інші [27, арк.18]. Хоча їх зв'язок з товариством не був доведений, проте наводять на думку, що воно мало контакти і наставництво з боку «Корпорації». Після слідства всі члени товариства, які мали вік до 17 років, були віддані під нагляд поліції, а Е. Яніцький (18 років), відбув ув'язнення в тюрмі [27, арк.95].

Поява таких таємних товариств свідчила, що в польській меншині Правобережної України з 1890-х років досить активно зростали політичні сили, які підтримували польський визвольний рух, але, на жаль, на ідеологічних традиціях відновлення Речі Посполитої в кордонах 1772 р., що суперечило національним інтересам українського народу.

Радикально налаштовані члени польської студентської «Корпорації» та поза неї учасники революційних організацій не тільки займалися політичною самоосвітою, пропагандою серед трудящих Києва і регіонів соціалістичних та опозиційних до самодержавства ідей, але й активно залучалися до проведення акцій протесту, мітингів, страйків у вишах і на підприємствах та інших дієвих форм боротьби з існуючим режимом. Перш за все, більшість членів «Корпорації» взяли активну участь у ході першої (1899 р.), другої (1901 р.), третьої (1902 р.) Всеросійських студентських страйків у Києві, Харкові, Одесі та інших своїх виступів в університетах [29, с.16]. У відповідь київська влада заарештувала і вислала з міста 255 студентів «головних агітаторів» першого Всеросійського страйку. 7 грудня 1900 р. у Київському університеті відбувся багатолюдний мітинг студентів на підтримку організації участі молоді в другому Всеросійському страйку студентів. 406 студентів – учасників мітингу були занесені до списків поліції. З них за вироком царського суду наприкінці 1900 р. 183 студентів Київського університету були віддані в солдати терміном від одного до трьох років, 217 студентів відбули ув'язнення карцером та інші адміністративні покарання (відчислення з вишу, вислання, нагляд поліції) [30]. Серед організаторів студентських заворушень 1899-1900 рр. були керівники польської «Корпорації» Л. Скаржинський, І. Вилежинський, В. Мех, С. Завадський та ін. У складі 183-х репресованих студентів були відраховані з університету поляки Я. Вилежинський, В. Вітковський, А. Мінкевич, Ю. Почентковський та інші, яких після кількох місяців в'язниці було відправлено на військову службу солдатами на Кавказ на три роки [6, с.434].

В лютому 1901 р. у відповідь на віддання в солдати 183-х студентів страйкувало в Російській імперії понад 30 тисяч студентів демократичного спрямування різних національностей 35-ти з 38-ми вишів під гаслами боротьби з царським самодержавством [31, с.49]. 11 березня 1901 р. Київський комітет РСДРП організував у місті грандіозну революційну демонстрацію у кількості 15 ти-

сяч осіб мешканців (робітники, службовці тощо) та студентів, яка пройшла під червоними прапорами і гаслами «Геть самодержавство!» по Хрещатику, Фундуклеївській і Володимирській вулицях, солідаризуючись з репресіями проти студентів. Демонстрантів не змогли розігнати ні побиття поліцейськими, ні арешти [6, s.433; 361]. З-між організаторів цієї першої у Києві масової демонстрації під червоними знаменами були також зі складу місцевого Комітету РСДРП поляки Адам Рабчевський, Сігізмунд Скібчинський, Олександр Шиманський, Святослав Завадський, Северин Волосевич та ін. [32, арк.67-68; 33, арк.186,188].

26 березня 1903 р. у Київському університеті відбулися збори, організовані «Союзною радою об'єднаних земляцтв і організацій», на які з'явилися до 1200 студентів. Було ухвалено резолюцію: «Студентство вважає себе нерозривно зв'язаним з революційним рухом, висловлює протест існуючому монархічному ладу...» [31, с.124]. Кульмінацією студентської боротьби за свої права стали людні збори 3 листопада 1903 р. у Київському університеті (понад 700 осіб) та Політехнічному інституті (понад 500), серед організаторів яких були студенти-поляки Сігізмунд Стефанович (університет) та Микола Дашкевич (політех). Студенти солідаризувалися з студентами Гомеля, яких за участь у протестах були побиті і арештовані поліцією. Після невдалих спроб розігнати київське зібрання втручанням ректорів, попечителя учбового округу і поліції, студенти колоною пройшли по вулиці з піснею «Вічна пам'ять» та гаслами «Геть самодержавство!», «Геть поліцію» і розійшлися [32, арк.67-68].

Підсумовуючи участь поляків у революційному русі напередодні подій 1905 р., наведемо приклад того, що в 1903 р. у Лук'янівській тюрмі м. Києва утримувалося 146 політичних в'язнів, у тому числі 15 осіб польської національності. Серед них: сяюсарі Е. Плетат, Б. Хордоновський, токар А. Кознячковський, чоботар К. Ольшевський, студент С. Верцинський, лікар Г. Радковський, гімназист Г. Селіцький та ін. [33, арк.185-188, 34]. Ці в'язні були репресовані за участь у боротьбі за політичні, соціальні і економічні права трудящих без різниці національностей.

Після другого з'їзду РСДРП її діяльність на теренах Правобережної України посилюється. На початку січня 1904 р. було проведено арешти членів Київської організації РСДРП, але в березні того ж року вона відроджується і змінює свою структуру: ділиться на 8 районів. Так, партійну організацію Шулявського району міста очолив Всеволод Будзілевич. Членами організації і поширювачами нелегальної літератури РСДРП були Савіцький – студент-поляк Київського політехнічного інституту і Леон Селіцький – студент університету [35]. Видатним діячем РСДРП у Києві у 1903-1904 рр. був Іван Броніславович Озембловський, який притягувався до відповідальності за транспортування нелегальної соціалістичної літератури з-за кордону. Неодноразово бував у Москві, а в березні 1905 р. з Москви виїхав до Києва, увійшовши до складу РСДРП. У 1906 р. за участь у революції був затриманий і засланий в Тобольську губернію [36; 37].

На таких самих позиціях перебували поляки – діячі соціал-демократичних груп у Білій Церкві (В. Закржевський) [38, арк.15], Житомирі (Я. Квасницький, А. Загурський, Є. Гацкевич та ін.) [39, арк.8,11], Кам'янці-Подільському (Є. Прушинська, К. Гродецький, Л. Захаржевська) [40, арк.100-105] тощо.

Зокрема, у 1903 р. була створена Житомирська організація РСДРП. Її організатором був Ян Іванович Квасницький. До нього примкнули Святослав Завадський і Євгеній Гацкевич, Адам Загурський, Мечислав Сороковський, Адам Кашевський. Організація існувала декілька років [41], поширювала свій вплив на інші населені пункти губернії [42].

Загалом у Волинській губернії напередодні 1905 р., крім польської конспірації та організацій РСДРП, функціонувало ще п'ять політичних і громадських партій: осередки Партії соціалістів-революціонерів, Житомирської робітничої організації партії соціалістів-революціонерів, Селянської спілки, групи анархістів-комуністів, Спілки учнів Житомира. Спільним для всіх партій і організацій була значна кількість членів польської національності [43].

Найбільш революційно налаштовані поляки брали участь в організаціях Партії соціалістів-революціонерів Києва, Житомира, Бердичева та інших місць. Зокрема, у складі Бердичівської бойової організації есерів у 1903-1904 рр. були поляки селяни Юзеф Качановський, Франц Вацек, міщани Владислав Закржевський, Людвиг Корбут, київської організації есерів: студенти Всеволод Родзівський, Костянтин Нельговський, Варвара Ваховська та ін. [44, арк.127-128]. Водночас серед польської меншини Правобережжя у 1904 р. поширювалися революційні відозви СДКПіЛ «До польського суспільства», «Хліба і праці», в яких робітники закликалися до боротьби проти російського самодержавства за свої економічні і політичні права, поширювалася газета ППС «Robotnik». У 1904 р. польська меншина за участю своїх представників у мітингах, зборах, розповсюдженні прокламацій засудила російсько-японську війну [45, арк.12-13; 46, арк.1]. Зокрема, 14 жовтня 1904 р. робітник південноросійського заводу Валеріан-Франц Касперович був заарештований за поширення прокламацій під назвою: «Війна проти війни» [47]. Виступи під аналогічними гаслами відбулись в Могилів-Подільському, Кам'янці-Подільському, Балті [48].

Все це свідчило, що поляки не стояли осторонь від революційних подій, які наростали в країні.

У 1903-1904 рр. посилілися позиції ППС у регіонах Правобережжя. Так, начальник Волинського губернського управління 23 лютого 1904 р. доповідав у Департамент поліції, що з 1903 року в Житомирі функціонує в досить значному складі Польська партія соціалістична, «... яка, без сумніву, відчуває до російського люду таємну ненависть і злобу» [49, арк.11]. Ця партія, за його відомостями, «закликає через посередництво ксьондзів, поміщиків, орендаторів, яких в губернії велика кількість, вести боротьбу всіма методами з державними устоями», переслідуючи головну мету – незалежність Польщі [49, арк.12]. Партія також закликає

до об'єднання дрібних спілок у потужні організації для відкритого протесту проти царату [50, арк.15]. В лютому 1904 р. у Житомирі була розповсюджена відозва за підписом «Польське товариство», в якій, зокрема, зазначалось, що «... війна з Японією – це не війна всього народу, а російського уряду, проти деспотії якого повстає краща частина російського народу, а тим паче ми, поляки» [49, арк.16]. Такі відозви були поширені у Ровенському [50, арк.14], Дубненському [49, арк.42] та інших повітах Волинської губернії.

Проте консервативний табір польської меншини Правобережної України наприкінці XIX – на початку XX ст. був вороже налаштований щодо участі польського населення в революційному русі і, де це можливо, прагнув відволікти або перешкодити йому в цьому. Тому участь поляків у соціалістичному та соціал-демократичному русі була виявом протесту проти націонал-патріотичної замкнутості своєї меншини [31, с.6-7].

Польська аристократія, яка шукала компроміси з самодержавством і домагалася збереження своїх станових, економічних прав і привілеїв, стала на шлях використання як легальних, так і конспіративних громадських товариств і організацій, через які прагнула здійснювати свій вплив на суспільство.

Таким чином, незважаючи на репресії самодержавства, польська громада Правобережної України використовувала всі легальні і нелегальні шляхи для утримання своїх позицій в економіці, збереження певних впливів у політичних колах. Разом з тим, можемо стверджувати, що певні представники польської громади прагнули знайти порозуміння з українським народом, беручи участь у соціал-демократичному русі та в боротьбі трудящих з самодержавством за права і свободи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Sliwowska W. Udział polaków w rewolucyjnym ruchu narodnickim lat siedemdziesiątych XIX w. w Rosji // *Z dziejów współpracy rewolucyjnej polaków i rosjan w 2 pol. XIX w.* Wrocław, 1956. S. 225-261.
2. Tabis J. Polskie rewolucyjne organizacje studenckie na uniwersytecie Kijowskim w XIX wieku. Kraków; Kijów, 1969. 280 s.
3. Demczenko M.W. Działalność rewolucyjna polskich socjaldemokratów w Kijowie w latach dziewięćdziesiątych XIX w. // *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagellońskiego. Prace historyczne.* Kraków, 1975. T. 416. Zesz. 54. S. 91-109.
4. Мошинский И.Н (Юзеф Конарский). На путях к первому съезду РСДРП. М.: Изд-во «Политкаторжан», 1928. 200 с.
5. Koszutski St. Walka młodzieży polskiej o wielkie ideały. Wspomnienia z czasów gimnazjalnych i uniwersyteckich: Siedlce, Kielce, Warszawa, Kijów, Berlin, Paryż (1881-1900). Warszawa, 1928. 160 s.
6. Wierzejski W.K. Fragmenty z dziejów polskiej młodzieży akademickiej w Kijowie (1864-1920) // *Niepodległość.* Warszawa, 1939. T. XIX. Zesz. 3. S. 418-470.
7. Буравський О.А. Поляки Волині у другій половині XIX – на початку XX ст.: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2004. 168 с.
8. Обзор важнейших дознаний, производившихся в жандармских управлениях по государственными преступлениям за 1894 г. Санкт-Петербург, 1895. 222 с.

9. ЦДІАУ м. Київ. Ф. 274. Київське губернське жандармське управління (1829-1917). Оп. 1. Спр. 354. Справа про польський учнівський гурток в Білоцерківській гімназії. 1894-1895 рр. 74 арк.
10. Рафаельський О.А. Студентська молодь різних національностей в революційному русі на Україні (кінець XIX – поч. XX ст.) // *Вісник Київ. держ. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. Історичні науки*. Київ, 1990. Вип. 32. С. 36-41.
11. Chmielewski J.E. Pierwsze lata korporacji studentów polaków w Kijowie (r. 1884-1892). Garść wspomnień // *Niepodległość*. Warszawa, 1939. T. XIX. Cz. I. S. 107-135.
12. Łukawski Z. Polacy w rosyjskim ruchu socjaldemokratycznym w latach 1883-1893). Kraków, 1970. 150 s.
13. Kanczewicz J. Polska partia socjalistyczna w latach 1892-1896. Warszawa: PWN, 1984. S. 46-128.
14. Zasztowt L. Polski szkolki ludowe na Ukrainie w latach 1905-1914 // *Biblioteka Jagellońska*. Kraków. 1991. S. 87-105.
15. Мошинский И.Н. (Юз. Конарский). Побег одиннадцати «Искровцев». Изд. 2-е. Москва, 1931. 44 с.
16. Петренко А. Побег из Киевской тюрьмы 10 искровцев и одного с.-р. в 1902 г. // *Каторга и ссылка. Историко-рев. вестник*. Москва, 1925. С. 190-205.
17. Łukawski Z. Polacy w rosyjskim ruchu rewolucyjnym (1883-1898 // Polska-ZSRR. Internacjonalistyczna współpraca – historia i współczesność. Warszawa, 1977. T. 1. S. 69-106.
18. Шевченко І.І. З історії соціал-демократичних організацій на Україні (Київський «Союз боротьби за визволення робітничого класу»). Київ: КДУ, 1956. 155 с.
19. Тучапский П.А. Из пережитого. Девяностые годы. Одесса, 1923. 71 с.
20. Манилов В. Очерк из истории социал-демократического движения в Киеве (80-90-е гг.) // *Летопись революции*. 1923. № 4. С. 3-22.
21. Памятная книжка Подольской губернии на 1911 год. Адрес-календарь и статистическо-справочные сведения / сост. В.В. Филимонов. Каменец-Подольск: Тип. Под. губ. правл., 1911. 220 с.
22. Zeberek G. Początki ruchu socjal-demokratycznego w Kijowie w latach 1889-1903. Kraków, 1981. 32 s.
23. Обзоры важнейших дознаний, производившихся в жандармских управлениях по государственными преступлениям за 1892 и 1893 гг. Санкт-Петербург, 1895. – 320 с.
24. Путь революции. Социал-демократическое движение в Киеве (90-е годы): Сб. первый. Киев: Изд. Киев. губбюро испарта, 1923. 110 с.
25. Karbowski A. Młodzież polska akademicka za granicą (1795-1910). Kraków, 1910. 435 s.
26. ЦДІАУ м. Київ. Ф. 442. Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора (1796-1916 рр.). Оп. 847. Спр. 295. Справа про поширення дворянином Р.-Ф. Скупенським серед робітників заводу в м. Левкові Житомирського повіту закордонних книг польською мовою, 3 арк.
27. ЦДІАУ м. Київ. Ф. 317. Прокурора Київської судової палати (1880-1919 рр.). Оп. 1. Спр. 1433. Справа про звинувачення учнів Житомирської гімназії Яницького Е., Подвишинського С. та ін. у приналежності до польського нелегального товариства «Польське національне правління», 1897 р., 280 арк.
28. Обзор важнейших дознаний, производившихся в жандармских управлениях по государственными преступлениям за 1897 г. Санкт-Петербург, 1902. 315 с.

29. Корзун О.В. Становлення та розвиток сільськогосподарської дослідної справи на Поділлі (кінець XIX – початок XX ст.) / відп. ред. В.А. Вергунов. Київ: МВКП ТОВ «Нілан-ЛТД», 2011. 252 с.
30. Трохимович В. Київська група польських соціалістів наприкінці XIX ст. // *Україна-Польща: Зб. наук. праць*. Київ, 1993. С. 151-153.
31. Гусятников П.С. Студенческое академическое движение в России. 1899-1907. Москва: Мысль, 1971. 264 с.
32. ЦДІАУ м. Київ. Ф. 275. Київське охоронне відділення (1902-1913 рр.). Оп. 1. Спр. 1423. Довідка про Завадського Святослава Федоровича, арк.58-64.
33. ЦДІАУ м. Київ. Ф. 275. Київське охоронне відділення (1902-1913 рр.). Оп. 1. Спр. 5413. Справа про подання начальника Київського охоронного відділення в Департамент поліції від 29.12.1903 р. списків членів Київського комітету РСДРП (у тому числі поляків), арк.185-188, 208-209.
34. ЦДІАУ м. Київ. Ф. 274. Київське губернське жандармське управління (1829-1917). Оп. 1. Спр. 720. Справа про політичну демонстрацію в м. Києві 4 травня 1903 р., яку організували Київський комітет РСДРП та ін. політичні партії, 3 травня 1903 р. 3 липня 1903 р., 302 арк.
35. ЦДІАУ м. Київ. Ф. 295. Київський тимчасовий комітет у справах друку. Оп. 1. Спр. 417. Справа про видання Бартошевичем І.І. «Gazety Kijowskiej» («Київської газети»), Київ. 1912 р. 2 арк.
36. ЦДІАУ м. Київ. Ф. 295. Київський тимчасовий комітет у справах друку. Оп. 1. Спр. 495. Справа про видання Замораєвим-Урисном А. газети польською мовою Замораєвим-Урисном А. газети польською мовою журналу «Kłosy Ukraińskie» («Українські колоски»), Київ, 1914., 5 арк.
37. ЦДІАУ м. Київ. Ф. 295. Київський тимчасовий комітет у справах друку. Оп. 1. Спр. 515. Про видання Врублевським І.Ф. газети польською мовою «Goniec Kijowski» («Київський гінець»), Київ, 1914 р., 3 арк.
38. ДАХО. Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду (1881-1919 рр.). Оп. 1. Спр. 7803. Справа по звинуваченню Сташевського, Гаєвського та інших у поширенні прокламацій Бердичівської групи РСДРП у Гайсинському повіті Подільської губ., 1904 р. 55 арк.
39. ДАРФ м. МОСКВА. Ф. 102. Департамент поліції, особливий відділ Міністерства внутрішніх справ (1881-1917 рр.). Оп. ДП-ОО. Спр. 3ч89 Справка Департамента полици от 11 мая 1903 г. о деятельности революционного кружка в Вольнской духовной семинарии. Лл. 1-11.
40. ДАХО. Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду (1881-1919 рр.). Оп. 1. Спр. 7814. Справа «Обвинувачувальний акт від 15 листопада 1904 р. у справі Кам'янецької групи РСДРП», 1904 р., 105 арк.
41. ЦДІАУ м. Київ. Ф. 295. Київський тимчасовий комітет у справах друку. Оп. 1. Спр. 519. Справа про видання Замораєвим-Урсином І.А. газети польською мовою «Kurier Kijowski» («Київський кур'єр»), м. Київ, 1914 р., 4 арк.
42. ЦДІАУ м. Київ. Ф. 276. Південно-Західне районне охоронне відділення (1907-1917 рр.). Оп. 1. Спр. 7. Переписка з Волинським, Подільським і Чернігівським ГЖУ та ін. установами про політичні настрої населення в губерніях, про виступи селян проти поміщиків у Волинській, Подільській і Чернігівській губ., про арешти організаторів селянських виступів та ін. питанням, 15 квітня 1907 р. – 10 жовтня 1907 р., 54 арк.
43. ЦДІАУ м. Київ. Ф. 295. Київський тимчасовий комітет у справах друку. Оп. 1. Спр. 527. Справа про видання Волошиновським Й.А. щоденної

- газети польською мовою «*Slowo Kijowskie*») («Київське слово»), м. Київ, 1914 р., 2 арк.
44. ДАРФ м. Москва. Ф. 102. Департамент поліції, особливий відділ Міністерства внутрішніх справ (1881-1917 рр.). Оп. ДП-ОО. Спр. 80Л71т7. Справа про діяльність київської партії соціалістів-революціонерів у вересні-жовтні 1904 р., 146 арк.
45. ЦДІАУ м. Київ. Ф. 1335. Волинське губернське жандармське правління (1846-1917 рр.). Оп. 1. Спр. 210. По звинуваченню лісника с. Варки Дубенського повіту Волинської губернії Карашевича К.К. в транспортуванні і збереженні брошур «Відродження Польщі», «Думки про народне відродження» та іншої нелегальної літератури, 1904 р., 56 арк.
46. ДАРФ м. Москва. Ф. 102. Департамент поліції, особливий відділ Міністерства внутрішніх справ (1881-1917 рр.). Оп. ДП-ОО. Спр. 3ч24. Справа про донесення начальника Київського ГЖУ від 4 лютого 1904 р. про виступи вихованців католицького віросповідання Білоцерківської чоловічої гімназії проти імператорського Маніфесту про початок війни Росії з Японією, 1904 р., 10 арк.
47. ЦДІАУ м. Київ. Ф. 442. Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора (1796-1916 рр.). Оп. 849. Спр. 448. Справа про видання інформаційного журналу «Київський супутник» російською, польською, німецькою і французькою мовами, Київ, 1913 р., 2 арк.
48. ЦДІАУ м. Київ. Ф. 295. Київський тимчасовий комітет у справах друку. Оп. 1. Спр. 460. Справа провидання кн. Гедройцем Ф.Г. тижневого журналу польською мовою «*Tygodnik Ukraïciski*» («Українськи щотижневик»), Київ, 1913 р., 2 арк.
49. ДАРФ м. Москва. Ф. 102. Департамент поліції, особливий відділ Міністерства внутрішніх справ (1881-1917 рр.). Оп. ДП-ОО. Спр. 5ч38. Справа про донесення начальника Волинського ГЖУ від 23 лютого 1904 р. щодо діяльності Польської соціалістичної партії в Житомирі, арк.1-49.
50. ДАХО. Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду (1881-1919 рр.). Оп. 1. Спр. 7882. Справа по звинуваченню Захаржевської А.М. у розповсюдженні в м. Кам'янці-Подільському прокламацій місцевої групи РСДРП, 1905 р., 15 арк.

С. Баженова, С. Олипер

Участие польской молодежи Правобережной Украины в революционном движении (90-е годы XIX – начало XX в.)

В статье рассматривается и анализируется становление, деятельность и раскол Киевской польской корпорации студентов, как конспиративной организации польской молодежи 90-х гг. XIX – начала XX в., базировалась преимущественно на социалистических идеях, борьба за влияние на нее социал-демократических, пепеевських и национал-демократических партий, пополнение членами «Корпорации» образованного 1897 в Киеве «Союза борьбы за освобождение рабочего класса», а также раскол в «Корпорации» и выход из нее националистически настроенной организации «Полония» и Оле обоих в революционных событиях 1905-1907 гг. в Правобережной Украине.

Ключевые слова: *Правобережная Украина, польская молодежь, студенты, конспиративный движение, «корпорация», «полония», кружки, социалистические идеи, раскол, революционных движение.*

S. Bazhenova, S. Oliper

**Participation of the Polish youth of the right-governmental Ukraine
in a revolutionary Russia (90th years of XIX – beginning
of the XX century)**

The article deals with the formation, activity, and split of the Kiev Polish students corporation as a conspiratorial organization of Polish youth of the 90's of the nineteenth and early twentieth centuries, which was based mainly on socialist ideas; the struggle for influence by the Social-Democratic, Polish Socialist (PPS) and National-Democratic Parties, reinforced by the members of the "Corporation", the Union of Struggle for the Liberation of the Working Class, formed in 1897 in Kyiv, as well as the split in the "Corporation" and the withdrawal of the "Polonia" nationalist organization from it, including the role of both in the revolutionary events of 1905-1907 in Right-Bank Ukraine.

Key words: Right-Bank Ukraine, Polish youth, students, conspiracy movement, "Corporation", "Polonia", circles, socialist ideas, split, revolutionary movement.

Отримано: 1.07.2017

УДК 94:323.1(477)«19»

Н. Ю. Громакова

**ПОЛІТИЗАЦІЯ ПОЛЬСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО РУХУ
НАДДНІПРЯНЩИНИ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.**

У статті проаналізовано передумови і чинники політизації польського громадського руху в Наддніпрянщині, визначено його регіональну специфіку і місце у загальнопольському національному та російському імперському дискурсах початку ХХ ст. Започатковані модернізацією процеси емансипації, економічного поступу і соціальних трансформацій спричинили нові форми активності поляків регіону.

Автор дійшов висновку, що в цей період польське суспільство переживало ґрунтовні трансформації, спричинені цілою низкою чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Внутрішніми чинниками громадської активізації поляків Російської імперії виступили націоналізація свідомості, засвоєння учасниками суспільних рухів новітніх політико-ідеологічних доктрин, поєднання традиційної шляхетської концепції громадянського служіння з модерними соціальними практиками. До зовнішніх чинників слід віднести загальноімперські суспільні перетворення, каталізатором яких виступила російська революція 1905-1907 рр. Поступки царизму стосовно «польського питання» мали не системний, а ситуативний, часто вимушений характер, тому не сприяли розв'язанню національних проблем у регіоні.

Політизація польських громадських ініціатив проявилася у пошуках легальних можливостей для здобуття власної державності, перенесенні «польського питання» у площину парламентських дебатів, створенні політичних організацій національного спрямування. Аналіз суспільної діяльності поляків цього періоду засвідчує взаємопов'язані особливості, що вплинули на перебіг процесу. З одного боку, у суспільній свідомості відбувається еволюція від стано-